

סוגיה כז: תפילות היום (4): "שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן"

*

רקע

סוגייתנו קשורה למסכת ברכות יותר מאשר למסכת ראש השנה. הסוגיה עוסקת בדין יסודי בהלכות תפילה, ויש לה השלכות מסויימות גם לדיני ראש השנה.

מקורות

- א. גמ' לד:-לה. "כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד... דאניסי במלאכה אבל בעיר לא"
- ב. רי"ף יב. "מתני' כשם ששליח צבור... שלא שאר ימות השנה שבע והני תשע"
רי"ן ד"ה הלכה, ירושלמי, ולפיכך
רא"ש סי' יד, "וכן כתב רי"ץ גיאנות ז"ל... מנהג אבותינו תורה ואין לשנות" [דף מ. עמודה שניה]
- ג. ריטב"א ד"ה ר"ג וכו'
- ד. שו"ע סי' תקצא סע' א ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה ר"ג וכו'

רבן גמליאל וכו'. פירשו הגאונים ז"ל שרבן גמליאל ורבנן בכל ברכות [פליגי בין דשאר ימות השנה בין] דראש השנה ויום הכפורים, (פליגי) דלרבן גמליאל שליח ציבור מוציא ידי חובה לכולן אפילו את הבקי ולרבנן אינו מוציא כלל את הבקי ואפילו בראש השנה ויום הכפורים, והיינו דפסקו כרבן גמליאל בברכות דראש השנה ויום הכפורים אלמא בכולהו פליגי, (ודר"ע) [ודכולי עלמא] מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד כדתנן יחיד שלא בירך אין חבירו מברך לו שכל אחד יש לו (לשון) [לשנן] בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו ומהאי טעמא פטר רבן גמליאל אף בבקי, והיינו דקאמר בברייתא בטעמא דידיה כשם שמוציא את שאינו בקי כלומר על ידי צירוף מה שאין כן ביחיד דעלמא כן יש להוכיח להוציא את הבקי על ידי צירוף שכולם כאיש אחד, ורבנן סברי דכיון דידע חייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן. והא איפסקא הלכתא כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים של יובל משום דאושא כדאיתא בגמרא, ולפי זה תקנו שיהא שליח צבור מסדר בתפלתו אוחילה לאל מה שאין היחיד אומר ותקנוהו בתחלת מלכיות לפי שאינו מוציא את הבקי אלא מברכות דמלכיות זכרונות ושופרות בלחוד כדאיתא לקמן, ובשאר ימות [השנה] קיימא לן כרבנן שאין שליח צבור מוציא את הבקי כלל אלא כשטעה וסיים תפלתו וצריך לחזור שעשאוהו כשאינו בקי ויוצא על ידי שליח צבור כדאיתא בברכות בהדיא [כט.], והטעם דמדינא כדאי הוא להוציא בצבור אף לבקי כסברת רבן גמליאל אלא דרבנן עבוד חזוק שיהא הבקי משנן בפיו ובשטעה אוקמה אדיניה ועשאוהו כשאינו בקי, וכן עיקר.

הסבר הסוגיה

כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן. [משנה לג:]

חכמים תיקנו להתפלל פעמים, בתחילה כל יחיד ויחיד מתפלל תפילה בלחש, ואחר כך שליח ציבור חוזר ומתפלל בקול רם. נחלקו התנאים בהסבר התקנה, חכמים סוברים ששליח ציבור אינו מוציא את הבקי, ולכן כל הבקיאים מתפללים בלחש, אחר כך שליח ציבור חוזר ומתפלל כדי להוציא את מי שאינו בקי ידי חובתו. רבן גמליאל סובר ששליח ציבור מוציא אף את הבקיאים ידי חובתם, ותקנו חכמים להתפלל בלחש כדי ששליח ציבור יסדיר תפילתו.

לדעת חכמים כל אדם חייב להתפלל בעצמו, ורק בדיעבד בלית ברירה, כשאדם אינו יכול להתפלל בעצמו, שליח ציבור מוציאו. לדעת רבן גמליאל שליח ציבור מוציא את הרבים לכתחילה.

ממשנה זו לומדים שתפילה שונה מברכות, בברכות כל אדם מוציא אף את הבקי, ואילו בתפילה רק שליח ציבור יכול להוציא, ולדעת חכמים מוציא רק את מי שאינו בקי.

ההבדל בין תפילה לברכות לגבי בקי ברור, תפילה "רחמי" וכל אחד צריך לבקש רחמים על עצמו, ברכות אינן "רחמי", וניתן לצאת בשמיעת ברכה של חבר. ההבדל בין תפילה לברכות לגבי שליח ציבור אינו ברור, מדוע שליח ציבור מוציא את מי שאינו בקי וחברו אינו מוציאו?

הריטב"א [ד"ה ר"ג] עונה על שאלה זו: "ודכולי עלמא מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד... שכל אחד יש לו לשנן בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו". שליח ציבור מצרף את כל הציבור, ותפילתו היא תפילת הציבור כולו. הבנה זו מודגשת בניסוח הרמב"ם [הל' תפילה פ"ח הל' א, ד]. הרמב"ם פוסק: "תפלת הציבור נשמעת תמיד... וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים". הרמב"ם אינו קורא לתפילה, כפי שאנו רגילים, תפילה בציבור, אלא תפילת הציבור, הציבור כולו עומד ומתפלל.

ההבנה שתפילת שליח ציבור היא תפילת הציבור באה לידי ביטוי בהלכה המובאת בגמ' ונפסקה ברי"ף [יב.] וברא"ש [סי' יד.]. הגמ' אומרת שלדעת רבן גמליאל שליח ציבור מוציא עם שבשדות. מפרש הרי"ף, שאדם הנמצא בעיר אינו יוצא ידי חובתו עד שיבוא לבית הכנסת וישמע את תפילת שליח הציבור, העם שבשדות, אנוסים ואינם יכולים לבוא לבית הכנסת, ולכן יוצאים ידי חובה אף כשאינם שומעים את תפילת שליח הציבור. אם שליח ציבור אמור להוציא אחרים ידי חובה, הם אינם יכולים לצאת ללא שמיעת תפילתו, אבל כיון שתפילתו היא תפילת הציבור כולו, אף מי שאינו שומע נכלל בציבור ויוצא ידי חובתו [אדם שנמצא בעיר ואינו בא לבית הכנסת הוציא את עצמו מהציבור, ולכן אינו יוצא בתפילתם, אבל מי שאינו יכול לבוא לבית הכנסת נכלל בציבור ויוצא בתפילתם].

הרמב"ם משמיט הלכה זו. ניתן לבאר שלדעת הרמב"ם הלכה זו נאמרה רק בשיטת רבן גמליאל וחכמים חולקים עליה. רבן גמליאל סובר ששליח ציבור מוציא אף את הבקי, זאת אומרת שלדעתו אין חיוב תפילה על היחידים, אלא רק על הציבור בלבד. חכמים חולקים וסוברים שיש חיוב על כל יחיד ויחיד להתפלל, ולכן שליח ציבור מוציא רק את ה"שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה [ש]הרי הן כמתפללין" [ע"פ רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"ט].

הגמ' [לה.]. פוסקת שהלכה כחכמים כל השנה, והלכה כרבן גמליאל בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים. הרמב"ן [בדרשה עמ' רמח] מבאר על ידי פסק זה את מנהג הגאונים שבתפילת מוסף של ראש השנה כל הציבור מתפלל שבע ברכות ואינו מזכיר מלכויות, זכרונות ושופרות ושליח ציבור מתפלל תשע ברכות. מבאר הרמב"ן שתפילת שבע היא תפילת כל השנה, ושליח ציבור אינו יכול להוציא את הבקיאים ידי חובתם, מלכויות, זכרונות ושופרות הם ברכות ייחודיות לראש השנה, ולכן שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם. הרא"ש [סי' יד] חולק על הרמב"ן וסובר שחכמים תיקנו בתפילת מוסף של ראש השנה תשע ברכות, ולא ניתן להפריד ביניהן, המתפלל תפילת שבע אינו מתפלל תפילת מוסף כפי שתיקנו חכמים, ושבע ברכותיו לבטלה.

סיכום

תפילה שונה מברכות, בברכות אדם יכול להוציא את חברו, ובתפילה אדם יוצא ידי חובה רק בתפילת שליח ציבור שהיא תפילת הציבור כולו.

נחלקו חכמים ורבן גמליאל האם שליח ציבור מוציא את הבקיאים ידי חובתם. ניתן להבין שלכולי עלמא יש על כל יחיד ויחיד חובה להתפלל בעצמו, רבן גמליאל סובר ששמיעת תפילת שליח הציבור נחשבת כתפילה שאדם התפלל בעצמו, וחכמים סוברים שאינה חשובה כתפילה שאדם התפלל בעצמו. ניתן להבין שהם נחלקו האם כל אחד חייב להתפלל בעצמו, רבן גמליאל סובר שחובת תפילה על הציבור, ומספיק שאדם יהיה כלול בציבור, חכמים סוברים שכל אחד חייב להתפלל בעצמו [על פי הסבר זה ברור מדוע הרמב"ם השמיט את דין "עם שבשדות"].

חסר דין הוצאת רבים ידי חובתם בראש השנה

הלכה

למרות שנפסקה הלכה כרבן גמליאל, השו"ע [סי' תקצא סע' א] פוסק שכל אחד יתפלל בעצמו תשע ברכות. פסק זה נובע מקושי לכוון לכל תפילת הש"ץ, ולכן עדיף שהבקיאים יתפללו בעצמם.